

Ja siin küsimegi, kuidas juhtus, et tehti otsus, mida on raske tunnista õigeks. Kas see ei juhtunud selle tõttu, et küsimus lahendati lähtudes puhtformaalsest alusest? Aluseks polnud ju muud midagi kui see, et eesti ü hääldatakse nii nagu kreeka *üpsilon*. Ei arvestatud kreeka ja ladina tähestiku suhteid, unustati meie kirjaviisi arenemise suund ja nähtavasti asuti seisukohal, et meie kirjaviis on juba lõplikult kindel ega vaja enam mingeid parandusi. Kui selline seisukoht peaks leidma laiemat rakendamist keeleliste küsimuste lahendamisel, siis on võimalikud muudki eksisammud. Nii näeme, et küsimusel ei puudu printsiipaalne tähtsus ja et see tähtsus võib-olla on suurem ja ulatuslikum, kui alguses näib.

Lõpuks tuleks veel märkida, et kreeka pärisnimede translitereerimise reeglis vajab oma õiguste taastamist mitte üksnes täht *y*, vaid ka täht *x*, mis nõndasamuti on langenud eksituse ohvriks.

<https://doi.org/10.3176/hum.soc.sci.1957.1.09>

## HEAD JA HALBA ÕIGEKEELSUSES

E. ELISTO

### Sõnarõhust ja -rütmist

Siinkohal võtame kõne alla ainult ühe sõnatüübi, nimelt kolmesilbilised vōõr- ja laensõnad (millede rõhk on algupäraselt kolmandal silbil) ühenduses viimase silbi pika vokaali lühenemisega.

Kõigepealt juhul, kui pearõhk on püsinud eesti keeles viimasel silbil, ei tule vokaali lühenemine kõne alla, näit. sõnades *aniliin*, *aspiriin*, *arhivaal*, *arhivaar*, *baleriin*, *giljotiin*, *glütseriin*, *gobelään*, *kapiteel*, *karantiin*, *nikotiin*, *mandoliin*, *mandariin*, *tamburiin*, *tsirkulaar*, *vitamiin* jt.

Sõnade kodunemisel siirdub meil aga pearõhk kergesti esimesele silbile ja siis kerkib esile viimase silbi probleem. Väga paljude siia kuuluvate sõnade puhul on lõppsilbi vokaal kas hiljuti või juba aastakümneid tagasi lühenenud või jälle õigekeelsus-sõnaraamatu abil lühendatud. Olgu näiteks toodud *variser*, *misjonär*, *tarakan*, *šarlatan*, *monopol*, *kapital*, *portselan*, *martsipan*, *formular*, *prokurör*, *musketär*, *karavan*, *kormoran* jt. Toodud sõnad esinevad kolmanda silbi lühikese vokaaliga juba VÕS-i (Väikese õigekeelsus-sõnaraamatu) I trüki 1933 ja EÕS-i (Eesti õigekeelsuse-sõnaraamatu) köidetes (I — 1925, II — 1930, III — 1937), välja arvatud *martsipan*, mis EÕS-i I köites esineb veel kujul *martsipaani* ja VÕS-i I—VI trükis (1933—1937) kahesugusel kujul: *martsipaani* ja *martsipan* (alates VII trükist 1940 juba ainult *martsipan*). Eesti keele õigekirjutuse-sõnaraamatus 1918 on neist aga lühikese vokaaliga antud vaid *tarakan*. — Nii palju ajaloost.

Ei või öelda, et see lühendamine alati keelele kasuks oleks tulnud (olgugi et pearõhk on siirdunud esimesele silbile). Võrdleme näiteks lauseid: Soovite *martsipani*? Täna, *martsipani* juba ostsin, ja: Soovite *martsipaani*? *Martsipaani* juba ostsin. Esimesel juhul puudub nii kirjapildis kui häälduses vahetegemine omastava ja osastava käände (täis- ja osaobjekti) vahel. Pandagu tähele veel: See võitlusvahend kuulub nende *arsenali* või: ... *arsenaali*. Küsimus anti arutamiseks *tribunali* või: ... *tribunaali*. Pika vokaaliga antud rööpvormid väljendavad siin selgesti sisseütlevat käänat. Või veel: Nurga peale ehitati *restorani*, Ohtul astusid nad *restorani*; teiselt poolt: Seal ehitati *restoraani*, Nad astusid *restoraani*. Näeme,

et viimasel juhul nii osastav kui sisseütlev kääne säilitavad suuremat väljendusväärtust, s. o. täidavad paremini oma sisulist funktsiooni. — Teiseks kaotab sõna mõningal määral oma healt kõlalt, eriti kui on tege- mist *i*-hääliku lühendamise, nagu sõnas *tärpentin*. Neil põhjustel oli Tallinna kirjustuste väljaannetes kümmekond aastat eelistatud selle sõna kahe *i*-ga kirjutusviisi (vrd.: Tuleb võtta 100 g *tärpen'tiini* või ... 100 g *tärpentini*). — Kolmandaks kaotab sõna oma rütmilt rõhuta silpide üks- teisele järgnemise puhul (sel põhjusel muide kukkusid omal ajal läbi modernitsevad keelendid *politiline* ja *politika*, andes uuesti maad *poliitili- sele* ja *poliitikal*).

Kui nüüd ka lepiksime nende lühendustega, mis minevikus tehtud ja millega oleme pikema aja jooksul juba harjunud, siis tekib ometi küsimus, kas selle sõnatüübi kolmanda silbi vokaali lühenemine pearõhu siirdumise korral esimesele silbile on järjekindel ja kas säärane lühendamine on läbi- viidav.

Ei sugugi. Me näeme oma kirjakeeles rohkesti sõnu, kus rõhu siirdu- mine esimesele silbile ühtigi pole kohustanud viimase silbi vokaali lühen- dama, nagu VÕS-i 1953. a. trükis (pandagu seejuures tähele, misugust head rütmilist lainetust moodustavad need sõnad rõhuliste ja rõhuta silpide vaheldumise tõttu): *a'gro'noom*, *ga'stro'noom*, *õ'ko'noom*, *ga'rni'tuur* (vii- mane küll veel kõikuva rõhuga), *ma'rga'riin*, *ma'sku'liin*, *fe'mi'niin*, *ge'ni- tiiv*, *po'si'tiiv*, *ne'ga'tiiv*, *pa'ra'diis*, *sa'ha'riin*, *tse'pe'liin*, *va'se'liin* jt. *K*, *p*, *t* ja *g*, *b*, *d* ees on säärane lühendamine koguni keelatud, näit. VÕS-i *a'dvo'kaat*, *de'ka'naat*, *de'le'gaat*, *ga'rde'roob*, *ka'rbo'naad*, *mo'no'loog* jt.

Kõiki neid asjaolusid arvestades ei saa heaks kiita viimase VÕS-i uusi lühendusi *vete'raan* > *veteran*, *perso'naal* > *personal* jt. (oleks pidanud piirduma ainult pearõhu nihutamisega I silbile) ning samadel põhjustel tuleks VÕS-i paralleelvormidest *br'i'ga'diir* ja *brigadir* eelistada esimest — kui ilmekamat, kui väljendusrikkamat (näit.: Nägin nende vahvat *briga- diiri* (pro ... *brigadiri*), või: Neiu armus *brigadiiri* (pro ... *brigadiri*)).

Samadel põhjustel ei peaks edaspidisel keelekorraldamisel talitama šab- looni järgi: et kui aga rõhk on kõnekeeles esimesele silbile läinud, siis muudkui kolmas silp lühendada. Rõhu nihkumine selles sõnatüübis ilmselt jätkub, kuid endise vokaalipikkuse juures säilitab keel mitte ainult täpse- mat sisu väljendamise võimalust, vaid ka paremat kõla ja rütmi, mis pole mitte keele kolmanda järgu väärtused.

Mõningat paranemist hea rütmi kasuks tahaks konstateerida juba vii- maseski VÕS-is (1953). Nii on sõnast *alkohol* antud tuletised *alko'hoolne* (alkoholi sisaldav) ja *alkohoolik* (eelmises trükis *alkoholine* ja *alkoholik*). Varem olid sellest laadist olemas juba *kapitaalne*, *monopoolne* (näit. *mono- poolsed* hinnad) (vrd. *kapital*, *monopol*). Keelele oleks kasuks, kui *vari- seri* kõrval näeksime edaspidi ka ilmekamaid tuletisi *variseerlik* ja *vari- seerlus* (pro senised tõmbid *variserlik* ja *variserlikkus*) ja mõndagi muud sellesarnast.

Sabloonilisest keele nudimisest p a r e m a keele poole!

### Tallinna kohanimedest

Käsitlusele tuleb seekord küsimusi üldse linnades esinevate kohanimedede alalt, aga et Tallinna kohanimed siin domineerivad, siis lubatagu toodud pealkirjaga materjali karakteriseerida.

Kohanimed teatavasti koosnevad tavaliselt kahest poolest — pärisnime-

line osa ja üldnimeline osa, kusjuures neid pooli harilikult kirjutatakse lahku, nimelt juhtudel, kus pärisnimeline osa saab esineda ka üksi, ilma üldnimeta, näit. *Rakvere linn, Endla järv, Ebavere mägi, Koiva jõgi*, või jälle, kui esimeseks pooleks on käänatav omadussõna (kuigi seda ilma üldnimeta ei saa tarvitada), nagu *Valge meri, Kollane jõgi* (suure ja väikese algustähe reegli mõttes on siis pärisnimeks selliste kohanimedede esimene pool, teine pool aga eelmise liiki näitavaks sõnaks e. üldnimeks); aga kui pärisnimeline osa on üldnimest lahutamatu, siis kirjutatakse neid pooli kokku, näit. *Munamägi, Emajõgi, Soolajärv, Mustjõgi, Pühajärv*, siia juurde arvatud ka konsonanttüvelise esiosaga kohanimed, mida nii-öelda tehnilistel põhjustel kirjutatakse kokku, nagu *Naissaar, Võrtsjärv, Toompuiestee, Vabaduspuiestee* (sel juhul, kui ei tarvitata *Vabaduse puiestee*), *Tõnismägi, Tõulismaja* jm. (Vrd. VÕS 1953, lk. 339.)

Praegu huvitab meid kohanimedede kokku- ja lahkukirjutamise üldreeglite kõrval erireegel, mille järgi kirjutatakse lahku kõik tänavate, maantee- ja väljakute jne. nimed.

Tänavate nimetusi on meil ikka üldiselt sõnast *tänav* lahku kirjutatud, kuid puiesteede ja väljakute alal oli meil varemalt tavaks kujunenud pärisnimelise iseloomuga esiosi lahku, üldnimelise iseloomuga, s. o. tähendusega esiosi aga oma üldnimelise osaga kokku kirjutada. Nii kirjutati *Kaarli puiestee, Estoonia puiestee, Taara puiestee* lahku, *Merepuiestee, Tammepuiestee* kokku, *Viru väljak* lahku, *Võiduväljak* kokku. 1947. aastal võeti äsja asutatud ENSV TA Keele ja Kirjanduse Instituudi õigekeelsussektori esindaja E. Nurme ettepanekul kirjanduses rakendamisele eeltoodud uus reegel tänavate, väljakute jne. nimede kirjutamise kohta ja sest ajast peale on siis lahku kirjutatud ka *Mere puiestee, Tamme puiestee, Võidu väljak* jms.

Kõigepealt huvitab siin reegli ulatuse küsimus. Ilmselt kuuluvad selle reegli alla kõik tänav- ja väljakutaolised geograafilised objektid, nagu näeme näidetes: *Narva maantee, Raudalu maantee; Kadaka tee, Pirita tee, Rannamäe tee; Nevski prospekt, Liteinõi prospekt; Börsi käik, Saia käik* (enne *Börsikäik, Saiakäik*, varemalt *Börsikang, Saiakang*, veel varem *Börsigang, Saiagang*); *Lühike jalg, Pikk jalg* (järsk ning lühike ja pikaldasem tee üles); *Vanaturu kael* (kitsas lühike käik); *Lossi plats* (mõeldud Toompea lossi platsi); *Marsi väli; Vene turg, Vana turg, Uus turg, Suur turg; Roheline aas*.

Uus reegel nimetatud kohanimedede sektoris oli mõeldud asja lihtsustamiseks (alati kirjutada lahku), kuid peab ütleva, et kõiki raskusi selle reegluga pole saadud kõrvaldada, kuna selle põhjal osa linna-kohanimesid satub vastuolulise kohanimedede kokkukirjutamise üldreegliga. Vrd. näit. *Mere puiestee* (kuid *Mererajoon*; küll aga *Kalinini rajoon*), *Põhja puiestee* (kuid *Põhjamuul, Põhjalaht, Läänemeri*). (Muuseas tänavate nimede osas oli see vastuolu küll ennegi olemas, nagu *Lõuna tänav* ja *Lõunameri*.) Kõige enam tüli teevad aga sääraseid nimetused nagu *Laulu väljak, Turu plats, Lao plats, Lossi plats*, kui need on kohanimedeks, sest üldnimedena (väikese algustähega) kirjutatakse neidsamu sõnu kokku — *lauluväljak, turuplats, laoplats, lossiplats*. Säärase kohanimedede reeglipärast lahkukirjutamist on võimalik saavutada ainult alatise parandamise teel. Seetõttu tõuseb küsimus, kas ei peaks sääraseid kahepaikseid linna-kohanimesid lubama erandlikult kokku kirjutada.

Edasi võiksid huvi pakkuda mõned piiripealsed või liiklusteede ja väljakute naaber-nimetüübid. Nii tahavad Tallinna väravad käia kohanimedede üldreegli järgi — pärisnimelise iseloomuga esiosad lahku, üldnimelise iseloomuga esiosad kokku: *Viru värav, Harju värav*, kuid *Rannavärav, Suur-Rannavärav*, samuti aiad:

*Tauria aed*, kuid *Talveaed*, *Suveaed*, *Pimeaed* (viimane Narvas, eelmised Leningradis) ja pargid: *Kadrionu park*, kuid *Tammepark*, *Hirvepark*, ka rannad: *Kopli rand*, kuid *Pelgurand* (vrd. ka *Pelgulinn*, *Tudulinn*, *Tsirgulinna*) ja kalmistud: *Hiiu kalmistu*, *Liiva kalmistu* (nähtavasti juba kohanimest *Liiva*, mitte enam *liivast*), kuid *Metsakalmistu*, niisama lossid, paleed, hooned, sambad: *Tauria palee*, *Toompea loss*, *Kadrionu loss*, *Auerbachi õu* (maja Leipzigis), *Peetri maja*, *Aleksandri sammas*, *Luksori obelisk* (viimane Pariisis), *Linda kivi*, *Iru ämm*, kuid *Talvepalee*, *Piiskopiloss*, *Kunstihoone*, *Börsihoone*, *Admiraliteedihoone*, *Keskmuuseumihoone*, *Kauba-hoov* (mitmuslikud kohanimed nagu *Inseneride loss* (*Inseneride palee*) ja *Pioneeride maja* (*Pioneeride palee*) tuleb üldreegli alt välja arvata, kuna neid nii-öelda tehnilistel põhjustel kirjutatakse lahku); sillad näivad käivat üldreegli järgi (kuigi need on ka liiklusteed): *Kivisild* (Tartus), *Puusild* (Narvas), *Raudteesild* (Dresdenis), *Smidti sild*, *Liteinõi sild* (Leningradis), (sealsamas) võib-olla ka *Palee sild* (mõeldud Talvepalee silda) ja *Börsi sild* (mõeldud Börsihoone juures asuvat silda); samuti kanal („märg tee“): *Gribojedovi kanal*, kuid *Talvekanal*.

Päris korras ei näi asi olevat Tallinna mägede nimedega. Loomulikult kirjutatakse kokku sellised mäenimed nagu Assamalla rahvapärimeste järgi *Kalevipoja hobuse jäänustest* saadud *Maksamägi* ja *Sadulamägi*, samuti siis ka Tallinnas *Rannamägi*, kuid *Harjumäe* ja *Lindamäe* kokkukirjutamine ei näi olevat õigustatud, kuna need on pärisnimelist algupära ja kuna neid liitsõnana ka ei hääldata. (*Sulevimägi* ja *Olevimägi* on küll omandanud uue, tänavanime tähenduse ja neid hääldatakse ka liitsõnana.) *Harjumäe*, *Virumäe* ja *Rannamäe* kohta peab veel ütleva, et need tunduvad kunstlikud, paberlikud, sest kooskõlas kõnekeele elava traditsiooniga tuleks neid tarvitada kujul *Harjuvärava mägi*, *Viruvärava mägi*, *Rannavärava mägi*.

Viimaste suhtes võistleb aga mitu kirjutusviisi, millest igaühel on keelemeeste seas pooldajaid:

*Harju värava mägi* — *Harjuvärava mägi* — *Harjuvärava-mägi*,  
*Viru värava mägi* — *Viruvärava mägi* — *Viruvärava-mägi*,  
*Rannavärava mägi* — *Rannavärava-mägi*,

lisaks veel viimane variant ilma sidekriipsuta. Nagu äsja juba mõista antud, tuleks keskmist teisendit pidada kõige otstarbekohasemaks ja elulähedasemaks. Nii neid ka enamasti kirjutatakse.

Eespool olid muuseas *Vana turg*, *Uus turg*, *Suur turg*, *Pikk jalg* ja *Lühike jalg* paigutatud lahku kirjutatavate kohanimede kategooriasse. Ei saa jätta aga nimetamata nende lahkukirjutamise suurt eelist: sel korral on nimelt võimalik mõlemat poolt käänata, mis on sügavalt rahvapärane nähtus, näit. *käisin Vanal turul*, *laskmine toimus Uuel turul*, *jõudsin Suurele turule*, *läksin Pikast jalast üles*, *tulin Lühikest jalga mööda alla*, kuna *käisin Vanaturul*, *tulin Uusturult*, *jõudsin Suurturule*, *läksin Pikkjalast üles*, missugused keelendid vahepeal olid moes, on lausa raskeks surveks elavale keelele. *Vana turu* lahkukirjutamine ei pea takistama nende sõnade kokkukirjutamist uues kohanimes nagu *Vanaturu kael* (vrd. *Uueturu tänav*, mille aluseks on just kahe sõnaline *Uus turg*, kuna vastasel korral oleks tulnud *Uusturu tänav*). Olgu siis *Vanaturu kaelaga* käsitletud küsimuste kotisuu kinni tõmmatud. *Pikk Hermann* ja *Paks Margareeta* (kahe sõnalisel pärisnimel, kuna üldnimi *torn* on ära jäetud) vaatavad neile küsimustele ülalt alla.

## Eesti nimed vene keeles

Eesti NSV Teaduste Akadeemia Toimetiste ühiskonnateaduste seeria 1956. a. 4. numbris esitab filoloogiateaduste kandidaat E. Nurm „Keelelisi nõuandeid“ (vt. lk. 323). Muu hulgas soovitab ta eesti *l*-i konsonandi eel ja sõna lõpul vene keeles kirjutada peenendusmärgiga ka neil juhtudel, kus eesti keeles nimel peenenduse lõhnagi juures ei ole, näit. nimedes Эльва, Пылва, Хольстре, Кальм, Таэль, „Рахва Хяэль“ pro loomulikud Элва, Пылва, Холстре, Калм, Таэл, „Рахва Хяэл“ või „Рахва Хяэл“. Teiseks soovitab E. Nurm eesti *s*-i vokaalide vahel tsaariaegse kombe järgi vene keeles uuesti hakata edasi andma *з*-ga, näit. nimedes Ко́зе, Вы́зу, Люга́нзе, Вабаду́зе. Et küsimusest veidi terviklikumat pilti anda, peab lühidalt puudutama eesti nimede kirjutamise lugu üldse.

Senised reeglid eesti nimede kirjutamise kohta vene keeles valmisid kümne vanema keelemehe aastapikkuse koostöö tulemusel 1946. a. jooksul (Keele ja Kirjanduse Instituuti siis veel polnud) Eesti NSV Ministrite Nõukogu tellimisel. Vastav määrus võeti vastu 17. märtsil 1947 (avaldatud „Eesti NSV Teatajas“ 9. aprillist 1947, nr. 11).

Nimetatud reeglite koostamisel juhinduti neist kurbadest kogemustest, mis olid saadud endiste keerukate reeglikatsete rakendamisel, ja lähtuti põhimõttest, et reeglid oleksid võimalikult lihtsad ja järjekindlad, mis asjaolu garanteeriks nende ellumineku (äraõppimise). Teiseks lähtuti põhimõttest, et eesti nimede edasiandmine vene keeles oleks võimalikult täpne — vastavalt uuele, nõukogulikule suhtumisele üheväärsete liidurahvaste keeltesse ja nimedesse. (Lähemalt vanade reeglite puudustest ja 1947. a. reeglite alustest vt. minu raamatus „Keelelisi küsimusi“ I, 1948, lk. 49—52.)

1950. aastal tulid ilmsiks paar lünka 1947. aasta reeglite süsteemis. Aga selle asemel, et reegleid vajalikult täiendada, asus Keele ja Kirjanduse Instituudi sõnaraamatute sektor reegleid kogu ulatuses ümber töötama. Nii valmis järgneva kuue aasta jooksul mitu uute reeglite projekti, mis sisaldasid raskeid kõrvalekaldumisi mõlemast eelnimetatud põhimõttest — lihtsusest ja täpsusest. Kuna rida nende reegliprojektide puudusi on nähtavasti vastavate avalikkude diskussioonikoosolekute mõjul kõrvaldatud (viimane avalik diskussioon toimus 24. jaan. 1955, kus paljude sõnavõtjate nõudel ja põhjendusel seati pika vokaali edasiandmise õigused jalule), siis tahaks loota, et neist projektidest lõpuks tarvitamiskõlblikud reeglid siiski saab. Siinkohal jätame kõrvale kõik vahepealsed variandid ja vaatleme ainult viimast, 1956. a. lõpus masinakirjas väljaantud reeglistikku.

1947. aasta reeglid ei puudutanud kohanimede tõlkimise küsimust, nimelt missugust järgmistest variantidest tuleks tarvitada:

Вабадусе пуйестеэ — бульвар Вабадусе — бульвар Свободы,  
 Ныукогуде вяляк — площадь Ныукогуде — площадь Советов,  
 Выйду вяляк — площадь Выйду — площадь Победы,  
 Вабастаяте вяляк — площадь Вабастаяте — площадь Освободителей,  
 Пионеэриде вяляк — площадь Пионеэриде — площадь Пионеров,  
 Раэкоя плац — площадь Раэкоя — Ратушная площадь,  
 Бэрси кяйк — проход Бэрси — Биржевой проход,  
 Сайя кяйк — проход Сайя — Бүбличный проход,  
 Вана тург — рынок Вана — Старый рынок,  
 Уус тург — рынок Уус — Новый рынок.

Praktikas esines kuni 1950. aastani enamasti esimene, kogu ulatuses tähttäheleline tüüp. Viimases reeglistikus nõutakse teise tüübi rakendamist.

On muidugi õige, et kohanime pärisnimelise osa juurde kuuluv, kuid lahkukirjutatav üldnimi (tänav, puistee, väljak, jõgi, järv jne.) kuulub tõlkimisele, kuid näib, et juhtudel, kus pärisnimelisel osal on sisuliselt paika iseloomustav tähendus, tuleb veel kaugemale minna ja erandlikult tõlkida ka see pärisnimeline osa (s. o. kasutada kolmandat tüüpi, näit. venekeelses „Tallinna juhis” või vastavas albumis). Aidaku siin toodud näidete rohkus veenduda selle paratamatuses — vähemalt viie esimese näite ulatuses. Viimase nelja puhul võiks kõne alla tulla ka tüüp ул. Сайя кыяк, площадь Вана тург; siia kuuluks veel näit. ул. Кюнка пыяк, ул. Люхике ялг, ул. Пикк ялг, ühe sõnaga, mille üldnimeline osa pole tõlkimiseks küllalt igapäevane (nagu on *tänav, väljak* jt.).

Lihtsam on lugu paralleelidega — Пярну маантеэ, Нарва маантеэ, Рийя маантеэ ja Пярнуское шоссе, Нарвское шоссе, Рижское шоссе. Ilmselt on teine tüüp õiglasem. Kuid vene omadussõnalise lõpu juurde-tuleku tõttu tundub ka pärisnimeline osa tõlgituna.

Ka polnud varem fikseeritud, kas tuleb vene keeles kirjutada ул. Мичурина, ул. Лауритини, бульвар Суворови või ул. Мичурина, ул. Лауритина, бульвар Суворова. Muidugi on teine tüüp õigem. Nime eesti käändelõpu tõlkimine muudab kogu väljendi venekeelseks.

Agaga nüüd asume transkribeerimise reeglite eneste juurde. Enamik ladina tähti eesti nimedes antakse vene keeles edasi samade tähtedega, seega ilma raskusteta. Raskused kuhjuvad üksikute sõlmpunktide ümber, kus täpne edasiandmine pole võimalik.

Üks teravam küsimus on eesti *l*-i edasiandmine konsonantühendites ja sõna lõpus. Eesti keeles esineb kahesugune *l*: peenendatud *l* (ütlemise esi-*l*), ja kesk-*l*; vene keeles samuti kahesugune, kuid peenendatud *ль* ja taga-*л*. Peenendatud *l*-i edasiandmisvõimalus on suurepärane, täpne, nagu näeme nimedes: Хельми, Хельги, Лальси, Пальдиски, Тальв, Сельг, Сыльм, Пальм, Руль, Куль. Kesk-*l*-i aga vene keeles ei ole. Jääb kaks võimalust: kas anda eesti kesk-*l* vene keeles edasi ka peenendatud *ль*-iga või taga-*л*-iga. 1947. a. reegel ütles, et eesti peenendamata *l* kirjutatakse vene keeles peenendamata, seega taga-*л*-iga, näit. Элва, Пылва, Салме, Элмар, Селмет, Пылд, Калд, Малл. Kuigi selline kirjutus ei taba täpset eestikeelsest hääldusest, siis ometi on ta lähem eesti kesk-*l*-ile kui tugeva peenendusega *ль*. Teiseks on sel teel vene keeles võimalik vähemalt lahust hoida peenendamata *l*-i peenendatud *l*-ist — ning see on kahesuguse kirjutusviisi vaieldamatu suur pluss.

1947. aasta reegli juures puudus aga klausel, et ta pole kehtiv lääne-euroopa nimede kohta, millel on vene keeles vana traditsioon, näit. Рудольф, Адольф, Освальд, Леопольд, Альберт, Ольга, Эмиль, Ансельм jne. Selle tagajärjel hakati kohati ka neid nimesid peenendusmärgita vene keelde üle kandma, sest eesti keeles neil nimedel peenendus ei ole.

Õiglasele üldreeglile oleks tulnud nimetatud keelumärkus juurde lisada. Kuid mis me näeme viimases projektis? Seal on mõlemad *l*-id ühte patta heidetud — juhisega, et konsonandi eel ja sõna lõpul kirjutatakse alati *ль*. Nii rakutakse meile nimekujusid Эльва, Пылва, Кальд, Пылд, Кальм, Кольмпере, Кульд, Туульсе, Хольстре, Пыльтсамаа, Пыхятууль, Малль jne. Ainsa erandina lubatakse õieti kirjutada Валра, mis on siis ka reegli pankroti sümboliks. Sest mille poolest on *Valgast* halvemad *Valda*, *Volba*, *Kolga*, *Valge*, *Valgjärv*, *Valgus*, *Valve*, *Valgma*, *Valdna*, et neid jämedalt moonutades tuleb kirjutada Вальда, Вольба, Кольга, Вальге, Вальгъярв, Вальгус, Вальве, Вальгма, Вальдна.

Ilmselt on siin tegu vanema generatsiooni mõjuga, kes oma tsaariaegseid harjumusi peab vene keele muutmatuiks traditsioonideks.

Sellega pigistatakse silmad kinni selle suure põhimõttelise vahe ees,

mis valitseb nende kvalitatiivselt erinevate tavade vahel, mille järgi ühelt poolt kirjutati tsaaririigis muulaste nimesid vene keeles ja mille järgi seni on kirjutatud lääne-euroopa nimesid, ja teiselt poolt nende tavade vahel, mis on kujunenud nõukogude ajal liidurahvaste nimede edasiandmiseks vene keeles. Sümboliseerigu seda nähtust *Heinrich Heine*, mis vene keeles vana kombe kohaselt on Генрих Гейне, kuna võimalikku eesti kirjanikku *Heinrich Hein* mainitaks kujul Хейнрих Хейн. Tsaariaegsete Гапсаль, Гальяль, Ганс asemel kirjutatakse Хаапсалу, Хальяла, Ханс. Endises vene keeles puudusid trükitähed suur Й ja Ъ, sest nende tähtedega ei alanud ükski sõna, aga nüüd on, juba ammugi, sest neid oli vaja teiste liidurahvaste nimede kirjutamiseks vene keeles. Vanasti kirjutati Ерева, Ехви, Иоганна, Эйе, nüüd aga Йыгева, Йыхви, Йоханна, Ъйе, Ъйсу, Йыэ, Йыэсуу, Йоала, Йоа jne. Ja miks mitte täpselt kirjutada, kui vastavad tähed on olemas!

On võimalik, et vene keeles edaspidi võõrkeelseidki nimesid hakatakse täpsemalt kirjutama, nagu ennustavad käesoleva väljaande eelmises nr-is (lk. 324) toodud näited Ваархейд, Хельеннки, Харди, Халл jt. (pro endised Гельсингфорс, Гарди, Гулль jt.). See on vene keele enda asi. Aga kuidas liidurahvaste nimesid vene keeles tarvitatakse, see on samal määral ka vastava liidurahva asi, huvitab viimast pealegi rohkem kui muid vene keeles lugejaid.

Muude konsonantide peenenduse näitamine on üldiselt kiiduväärselt ette nähtud, näit. peenendatud konsonant teise konsonandi eel (Тоньди, Яваканьди, Каськ, Васьк, Васькнарва, Вьськи, Коськ) või kahekordne konsonant sõna lõpul (Тыннь, Маннь, Лотть, Отть, Кассь, Сассь), kuid ometi on leitud, et ühekordset konsonanti sõna lõpul ei tule peenendusega märkida (seega siis mitte Роось, Мьэроось, Паась, Лаась, vaid Роос, Мьэроос, Паас, Лаас). Nii on ühes kitsas sektoris kõrvale jäetud peamine loomulik kriteerium — kas häälik eesti nimes on peenendatud või mitte (kas on meil Канн või Паннь, Саат või Ваать).

Teise moonutamisküsimuse toob ette viimase projekti s-i reegel: s = c, kuid vokaalide vahel z. Tõsi küll, vene vokaalidevaheline c on veidi tugevam kui eesti oma, ometi sama täht ja häälik, kuna s-i asendamine z-ga muudab selle kvaliteeti, muudab ta võõrapäraselt heliliseks, näit. Козе, Вызу, Азуйыэ, Кууземьэ, Паламузе, Вабадузе, Кукрузе, Ванаазе, Ноорузе. Peale selle muutub reegli pidamine keeruliseks: sõna algul c, sõna lõpul c, sõna keskel konsonandi kõrval c, sõna keskel vokaalide vahel c, kui see on liitsõna esimese poole viimane täht (Аусоя, Рыымусок, Каасару) või teise poole esimene täht (Йыэсуу, Парисалу, Мьэсаар, Пуусепп). Kõik see on hea. Kuid ülejäänud osake tuleb siiski ära moonutada! Pealegi pärast seda, kui eesti s-i on juba 10 aastat vene keeles c-iga kirjutatud. — Säärane keerukas juhis on ühtlasi uuele reeglilikule väga tüüpiline.

Ka e reegel on 90-protsendiliselt vastuvõetav: e — üldiselt e (Бетепере), sõna algul э (Эрна, Эсна; ka pikk ee sõna algul: Ээсти, Ээрик), vokaali järel э (Лазв, Таэв, Каэл, Коэру, Каэра), välja arvatud i järel, kus püsib e (Майе, Ъйе, Хийе). Viimane täpsustus uues reeglis oli vajalik, sest i järel e paratamatult jotistub (hääld. je). Aga tagapool eraldi antud pika ee reegli puhul selgub, et ka e järel ei käi enam üldreegel: vokaali järel e = э (Лээк, Кеэни, Пээтер, Муствеэ, Теэ, Веэр), mis üldreeglipärasuse kõrval on ka väga lähedane rahvakeelsele hääldusele: peaaegu *Liek, Kieni, Pieter, Mustvie, Tie, Vier*, vaid et (ikka viimases projektis) pikka ee-d kästakse alati kirjutada ээ-ga. Seega siis vokaalijärgne э muudab eelmiseги e veel э-ks. Seda oli e reegli „kaunistamiseks” veel vaja! Peale selle kirjutatakse siis ühte moodi *Leek ja Lөөк, Keeni ja Kөөни*,

*Mustvee* ja *Mustvöö*, *Tee* ja *Töö* (*Uhistee* ja *Uhistöö* kolhoos), *Veer* ja *Vöör*: Лээк, Кээни, Муствээ, Тээ, Вээр), sest ka pikka *öö*-d kirjutatakse (õigustatult) *ээ*-ga. Sellest veel ei aidanud, et uute projektide järgi langevad kokku sõnaalgulise *ee* ja *öö*-ga (selles osas on kokkulangemine paratamatu, näit. *Eeriku* ja *Ööbiku* puhul) ka sõnaalguline *ää* (*Aäsmäe*, *Aärma* — Ээсмэя, Ээрма; 1947 — Яасмэя, Яарма, 1945 — Эсмэя, Эрма). Nüüd langevad ka sõna keskel ja sõna lõpul kokku *öö* ja *ee*.

Sellega ühenduses peab nimetama, et *ö* alal, võrreldes eelmiste projektidega, on asi niivõrd paranenud, et pikka *öö*-d kirjutatakse nüüd *ээ*-ga (nii sõna algul kui ka keskel ja lõpul; varem soovitati *ээ*-d: Пээравере, Сээди, Бээ), aga üksiku *ö* jaoks hoitakse ikkagi veel *ë*-d — sedagi sel juhul, kui ta pole sõna algul või *j*-i järel: *Pöide* — Пёйде (kuid *Ördi* — Эрди ja *Jördi* — Йэрди). Kuidas siis muidu! Igas reeglis peab ikka midagi olema, mis ta ära rikub. Ja selleks pole palju vaja, aitab 10 või ka 5 protsendistki. Ometi *ë*-täht ei kõlba üldse millegi transkribeerimiseks, sest mõnel trükikojal teda pole, aga enamasti on, kuid ei laota, ja praktikas trükitakse *ë* asemel ikka *e*. Aga siis kujuneb meie nimesed, et *ö* = *e* (eriti kui trükkimine toimub väljaspool Eestit). Sellest on mitu aastat räägitud, kuid ei aita. Nii kahju on *ë*-st lahkuda. Alatiseks põhjenduseks on, et Goethe nime kirjutatakse vene keeles Гёте. Ometi on see *võõr* nime ala hoopis teine küsimus, nagu eespool nägime.

Pikka *ää*-d anti 1947. a. reeglite järgi igas asendis edasi *яа*-ga (Вяана, Пяаскюла, Пяарн, Отепя) — põhimõtte järgi, et kui esimest *ä*-d märgitakse *яа*-ga (häälus: *ja*), siis seda pikendada tuleks sama häälikuga; tuleb *яа*. Uued projektid pikendavad *э*-ga (Вяэна, Пяэскюла, Пяэрн), ka sõna algul, kus esimene *ä* (üksik *ä*) juba = *э*; kõige viimane projekt lisab juurde, et liitsõna teise poole algul samuti (Пейпсияэре, Лухаээр — õige küll, kui sõna algul on nii), aga veel, et sõna lõpul jääb koguni pikendama (*Otepää*, *Soonpää* — Отепя, Соонпя). Seega on reegel saanud üha kaunistusi juurde; tuli ikkagi barokkreegel või vähemalt rokokoo.

Mis võiks kokkuvõttes öelda uusimate reeglite kohta? Kui võtta kvantitatiivselt, siis enamik reegleist on vastuvõetavad. Siia enamikku kuuluvad lihtsad, vaieldamatud tähetüübid. Keerulisemad, vaieldavad küsimused on aga tihti silmanähtavalt halvasti lahendatud. Kui jätta ka kõrvale kvalitatiivsed hinnangud, siis ometi jääb järele nii keerukas aparatuur, mille elluminekuks mingit lootust ei ole. Reeglistikust on saanud mosaiikteos, ilmlopmatu kombineerimise ja ümberkombineerimise tulemus, kus nähtavasti on paljude asjaosaliste panuseid ja mõttevälgatusi püütud ära kasutada, kusjuures reeglite tarvitaja on täiesti ära unustatud.

Oleks säärane keerukas süsteem kujunenud esimese reeglistamiskatsena, oleks ta vabandatav. Aga pärast seda, kus kolmed reeglid on juba rakendamisel olnud (1940/41, 1945 ja 1947), pärast viimase kümne aasta praktikat ja viimase viie aasta diskussioone, on see väga võorastav.